

İbn-i Hazm'ın Düşünce Dünyasında Hadis

Osman GÜNER*

Atıf/©: Güner, Osman (2009). İbn-i Hazm'ın Düşünce Dünyasında Hadis, Mîlel ve Nihal, 6 (3), 11-26.

Özet: İbn Hazm'ın düşünce örgüsünü teşkil eden ana eksende hadisin kayda değer bir önemi haiz olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle zahirî düşünceye katılmayan âlimlerden farklı olarak benimsemiş olduğu bazı kanaatleri dikkat çekicidir. Bunlar arasında sünneti/sahih hadisi de tıpkı Kur'an gibi vahy-i mervî kapsamında değerlendirmesi, haberi-i vâhidle mütevatir arasında bir ayrım gözetmemiş olması, aksine bir delil olmadıkça fiilî sünneti farzîyet olarak değil, sadece örnek alma kabilinden mendubiyet ve mubahâta hasretmesi, kütübü sitte müel-liflerinin eserlerinde geçen kimi hadisleri kendi kanaatine ve usûlüne uymadığı gerekçesiyle eleştiri konusu yapması dikkat çeken hususlardandır.

Anahtar Kelimeler: İbn Hazm, hadis, zahirilik, vahy-i mervi, haber-i vahid, mütevatir.

İslam düşünce dünyasının renkli simaları arasında her devirde adından bahsedilen Endülüslü büyük alim Ebû Muhammed İbn-i Hazm (v.456/1064), günümüzde İspanya sınırları içinde kalan Kurtuba'da dünyaya gelmiş, eserlerini bu İslam coğrafyasında telif etmiş meşhur Zâhirî alimlerinden biridir. Gerek fikrî çizgisi, gerekse farklı alanlarda telif ettiği eserleriyle İslam düşünce dünyasında

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, [guner_osman@hotmail.com].

derin izler bırakmış bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemde bir müddet siyasette de boy göstermiş ve iki defa vezirlik görevi üstlenmiş olmakla birlikte, bir süre sonra siyasetten ayrılarak kendisini tamamen ilme vermiştir. Devrinin ilmî geleneğine de uygun olarak hemen her ilim dalıyla meşgul olmuş ve İslamî ilimler de dahil birçok alanda eserler telif etmiştir. Ancak onun esas ihtisas sahibi olduğu ve yoğun bir şekilde meşgul olduğu saha İslamî ilimler sahasıdır.

Düşüncelerini temellendirmede naslara sıkı sıkıya bağlılığı ve naslardan başka bir istinat merciini kabul etmemesi en belirgin usûlü olarak dikkat çekmektedir. İbn-i Hazm, Zâhirîliğin temelini teşkil eden bu usûlü, bütün ilmî hayatı boyunca savunmuş, gelişip inkişaf etmesini sağlamış; keskin dilini, mücadeleci ve sert mizacını bu düşüncenin sistemleşmesi için kullanmıştır. Nitekim “Haccâc’ın kılıcı ile İbn-i Hazm’ın dilinin” şerrinden emin olmak isteyen kimsenin serzenişte bulunması boşuna değildir. İbn-i Hazm’ın kabul ettiği bu metodolojide her ne kadar nasların zahiri esas alınmış olsa da, mantık kurallarını kullanmayı gerektiren yerlerde akla büyük önem vermiş, özellikle de fikirlerine uymayan görüşleri tenkit ederken büyük ölçüde aklî delilleri kullanmıştır. Ancak İslamî ilimlerde delil olarak sadece nasları kabul etmiş, akla fazla itibar etmemiştir. Kelamî meselelerde, mesela Allah’ın varlığı, birliği ve peygamberliğin isbatı gibi konularda aklî delillere başvurmuş, diğer konularda ise ayet ve hadislerin zahirî manalarını esas almıştır. (Bk. Yavuz, İbn Hazm’ın İtikadî Görüşleri, <http://yusufsevkiyavuz.com/?p=68>)

İbn-i Hazm’ın naslara olan bağlılığı fikhî meselelerde daha çok dikkat çekmektedir. Fıkhın esası olarak Kuran ve Sünnet’ten başka delil kabul etmemiş, İcmâ’ ve Delîl diye isimlendirdiği iki esası da naslar çerçevesinde değerlendirmiştir. Onun anlayışına göre İcmâ’, Sünnet’in farklı bir nakil şeklidir ve Sahabe devrinden sonra da İcmâ’ın fiilen vukuu söz konusu olmamıştır. O’nun İcmâ ile birlikte zikrettiği Delil’den maksat da, ayet ve hadisin delalet ettiği manadan başka bir şey değildir. Buna göre nassın dışında

kalan Kıyas ve Re'y, onun nazarında batıldır, onlarla ahkâmı temellendirmek mümkün değildir. İbn-i Hazm bu anlayışının bir neticesi olarak dinde taklidi reddeder ve ister alim, istese câhil olsun, herkesin kendi gücü nispetinde ayet ve hadislerden hükümler çıkarması, ictihad etmesi gerektiğini savunur. (Başaran, 1977: s.228)

Hadise İlgisi ve Vukufiyeti

Her halükarda naslara bağlılığıyla tanınan İbn-i Hazm'ın deliller hanesinde hadis ve sünnete büyük ehemmiyet verdiği görülür. Küçük yaşlardan itibaren ilgi duyduğu hadis öğrenimiyle yakından meşgul olmuş, hadis öğrenmek için Endülüs'ün dışına çıkmamış olmasına rağmen, buradaki hadis alimlerinden dersler almış, bununla da kalmayıp kendi dönemine (yani h.V. asra) kadar yazılmış, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sünenlerinin dışındaki diğer bütün meşhur hadis müellefatını tahsil etmiş ve böylelikle muhaddis vasfını da kazanmıştır. İbn Hazm'ın hadisçi olduğu söylenebilir, çünkü Zahiriliğin savunusunu yapması onu böyle bir ihtisas alanına çekmiştir. Hadise karşı ilgisini, "Seçtiğimiz yol hadis ahabının yoludur" ve "Allah'a hamdolsun, biz ömrümüzü Kur'an ahkâmına bağlanmak ve Resulullah'ın sünnetini ezberlemekle geçirmekteyiz" sözleriyle açıklık getirmektedir. Ayrıca hakkında hadis bulunmayan fikhî meselelerde başka görüşlere itibar etmeyişi ve "Peygamber'in (sas) dışındaki kimseler delil olmaz" diye kanaatini beyan etmesi bunu göstermektedir. (Başaran, 1977: s.91-92)

Kendisinden sonra yaşamış öğrencisi Humeydî, Zehebî ve Suyûtî gibi alimler de onun hadis ilmine dair ilgisini ve birikimini açıkça ifade etmişlerdir. Nitekim Zehebî, onun ricâl ve ilel konusundaki kanaatlerine katılmadığını söylemesine rağmen, sahil hadis ve onu tanımaya yönelik iştiaklı tavrını takdir ettiğini ifade etmektedir. Bu hususta Kettânî de, İbn Hazm'ın binlerce hadis ihtiva eden Muhallâ'sında, kitapları kaybolmuş Endülüslü alimler tarikiyle 700 kadar hadis rivayet ettiğini, böylece onların eserleri ve rivayetlerinin bir kısmını muhafaza ederek zamanımıza kadar

ulaşmasını sağladığını söyler ve bunların eserin bir cildi kadar yer işgal edeceğini beyan eder. Hatta bu hadislerin bir araya getirilmesi durumunda buna "İbn Hazm'ın Müsnedi" bile denilebileceğini belirtir. Aslında İbn Hazm'ın diğer alanlarda olduğu gibi hadis alanında yazmış olduğu eserleri de zayi olmayıp bize kadar ulaşmış olsaydı, onun hadise olan vukufiyetini ve tabiatıyla ne düzeyde bir muhaddis olduğunu kolaylıkla anlayabilirdik.

İbn Hazm, Endülüs'te yaşayan pek çok hadis âliminden hadis talim etmiş ve bu hocalarının 30 kadar olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte zamanına kadar intikal etmiş hemen bütün hadis kitaplarından da istifade etmiştir. İbn Hazm bu husustaki birikiminden bahsederken şöyle demektedir: "Bilsinler ki, biz eserlerimizde Buharî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesaî, İbn Eymer, İbn Esbağ'ın tasnifleri, Abdurrezzak'ın Musannef'i, Hammad ve Vekî'nin tasnifleri, İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'i veya bunlar gibi eserlerden başka bir eserden hadis almayız. Allah'a hamdolsun bu divanların hepsi tarafımızdan rivayet, zabt ve tashih edilerek elimizde mevcuttur." Buradan da anlaşılıyor ki, İbn Hazm'ın istifade ettiği eserlerin başında Buharî ve Müslim'in Sahih'leri gelmekte, bunları da diğer hadis kaynakları takip etmektedir. Muhallâ'daki hadislerin çoğu bu eserlerden alınmıştır. (Başaran, 1977: s.98)

İbn Hazm'ın bulunduğu ortam ve ilmî çevre de onun hadis ilmiyle meşguliyetinde belirleyici rol oynamıştır. Zira onun Zahirîliğin bir temsilcisi olarak hadis ilimlerini en iyi şekilde bilmesi ve bu anlayışın savunuculuğunu yapması böylesi bir meşguliyeti zorunlu hale getiriyordu. Zira onun hayat çizgisi incelendiğinde, nasların zahirine olan aşırı bağlılığı ve naslardan başka şerî bir delil kabul etmemesi, zamanla kendisini Zahirî anlayışın merkezine kadar çekmiş bulunmaktadır.

Kur'an-Sünnet İlişkisi

İbn Hazm'a göre, vahye müstenid olması ve itaatin gerekliliği itibarıyla Kuran'la Hadis arasında hiçbir fark yoktur. İslamî hükümlerin esas dayanağının Kur'an olduğunu, onun da Peygamber'e

itaati emrettiğini belirttiikten sonra, hadisin de tıpkı Kur'an gibi vahiy kaynaklı olduğunu şöyle izah eder: "Allah (cc) Kur'an'da Resûlünü tavsif ederken 'O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir.'" (Necm, 53/3-4) buyurmaktadır. Buna göre Allah'ın (cc) Peygamberine gönderdiği vahyi ikiye ayırabiliriz: Birincisi, vahy-i metlûv (tilavet edilen vahiy)dir ki, bu mu'ciz bir üsluba sahip olan Kur'an'dır. İkincisi de, vahy-i mervî (rivayet olunan vahiy)dir ki, bu da 'cazlı bir üsluba sahip olmadığı gibi, metlûv de değildir. Nakledildiği halde, telif edilmemiştir, fakat makrû' (okunmuş)tur. İşte bu da Peygamber (sas)den gelen haber olup, Allah Teâlâ'nın muradını bize açıklamaktadır. Allah Teâlâ bunu da şöyle beyan etmektedir: 'Sana da ey Resulüm bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın.' (Nahl, 16/44) Böylece Allah birinci kısmını teşkil eden Kur'an'da olduğu gibi, vahyin bu ikinci kısmına da itaat etmeyi emretmiştir. Aralarında hiçbir fark yoktur." (İbn Hazm, İhkâm, I/96-97)

Bu ifadeler, İbn Hazm'ın hadisleri, her ne kadar tilavet olunmasalar ve 'caz bakımından Kur'an'la aynı olmasalar da, vahiy olma yönünden aynı oldukları şeklinde anladığını göstermektedir. O halde ona göre, Kur'an'la sahih hadis aynı mertebededir ve birbirine bağlıdır. Her ikisi de Allah katından gönderilmeleri ve itaatin farz olması itibariyle aynıdır. Yine o, bu hususta ilgili ayetlerden akıl yürütme yoluyla şöyle bir sonuca da varmaktadır: "Allah Teâlâ, 'Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'an'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz.'" (Hicr, 16/9) derken, diğer taraftan 'De ki: "Ben sizi ancak vahy ile uyarıyorum.'" (Enbiyâ, 21/45) buyurmaktadır. Böylelikle Allah (cc), Peygamber'in (sas) bütün sözlerinin vahiy olduğunu bildirmektedir. Vahiy ise, şüphesi zikirdir ve zikir de Kur'an nassıyla korunmuştur. Öyle ise Peygamber'in (sas) bütün sözleri Allah'ın koruması altındadır ve ondan hiçbir şey kaybolmaksızın bize kadar ulaşması güvence altına alınmıştır. Eğer bir şey Allah (cc) tarafından muhafaza edilmişse, ondan herhangi bir şeyin zayi olması imkânsızdır. Dolayısıyla bütün hadisler bize kadar naklen gelmiştir." (İbn Hazm, İhkâm, I/98)

İbn Hazm'a göre sahih hadis de vahiy kapsamında olunca Kur'an vahyi için söz konusu olan sahih hadis için de söz konusudur ve aralarında herhangi bir çelişki ve teâruz bulunmaması gerekir. Bu hususta şu ayeti delil getirir: "Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer Kur'ân Allah'tan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı." (Nisâ, 4/82) O, hem ayetlerin hem de sahih hadislerin Allah tarafından gönderilmeleri itibariyle aynı olduğundan, aralarında bir ihtilafın bulunmadığı kanaatindedir. Konuyla ilgili diğer ayetleri delil getirerek (bk. Haşr,59/7; Nûr, 24/63), Peygamber'e (sas) mutlak itaatin farz olduğunu, dolayısıyla bir ayeti alıp diğerini terk etmek ve bir hadisi alıp diğerini kabul etmemek gibi tavırların meşru olmadığını belirtir. (İbn Hazm, İhkâm, I/101)

İbn Hazm, vahiye müstenid olması itibariyle sahih hadis Kur'an'la münasebetini değerlendirdiği önemli bir konu da, hadisin Kur'an'ı tamamlayıcı ve beyan edici bir fonksiyona sahip olmasıdır. Ona göre, Kur'an ayetleri nasıl birbirini tamamlıyorsa, vahiy kaynaklı olması itibariyle hadisler de Kur'an'ı tamamlamaktadır. Onun bu hususta en çok üzerinde durduğu kavram beyan kavramıdır. Ona göre, Peygamber (sas) Kur'an'ı okuduğu zaman açıklamış, ayetler mücmel ise kendisine gönderilen metlûv veya gayr-i metlûv vahiyle izah etmiştir. İlgili ayeti delil getirerek (bk.Kıyâme, 75/18-19), Peygamber'in (sas) yapmış olduğu açıklamaların Allah tarafından kendisine gönderildiğini ve öğretildiğini ifade eder. (İbn Hazm, İhkâm, I/82)

Hadisin Kur'an'ı beyan edeceğini belirttikten sonra, tahsis ve istisnanın da beyan çeşitleri arasında yer aldığını ifade etmiş, ancak tahsisi kimi zaman istisnanın içerisinde mütalaa etmiştir. İstisnanın bazen 'illâ', 'halâ' ve 'hâşâ' gibi lafızlarla yapıldığını, bazen de emir veya haber lafızlarıyla gelen bir hüküm şeklinde olduğunu ve bunun da tahsis olduğunu belirtir. İbn Hazm, beyânın altı çeşidinin bulunduğunu ifade etmiş ve bunları, Kur'an'ın Kur'an'la, Kur'an'ın hadisle, Kur'an'ın icmâ' ile, hadisin Kur'an'la, hadisin hadisle ve hadisin menkul icmâ' ile beyanı şeklinde açıklamıştır.

(İbn Hazm, İhkâm, I/80) Ona göre, te'kid de beyan çeşitlerinden biridir. Dolayısıyla İbn Hazm, vahiy olmaları açısından aralarında herhangi bir fark görmediği Kur'an'la sahih hadisin birbirini tamamladığını, beyan ettiğini, beyan ederken de tefsir, istisna, tahsis ve te'kid usûlünü kullanmıştır. Ona göre bütün bunlar hem Kur'an hem de hadisler için söz konusudur ve aralarında bir ayrıma gidilmez.

Kavlî-Fiilî Sünnet Ayrımı

İbn Hazm, mahiyeti ve fonksiyonu itibariyle sünneti kavli, fiilî ve bir de takriî olmak üzere üçe ayırmaktadır. Ona göre kavli sünnet yani hadislerde geçen emir ve nehiy ifadeleri, başka bir nasla ifade ettikleri mananın dışına çıkarılmadığı müddetçe emir vücûba, nehiy de tahrime delalet eder. O, Zahirîlerin de kabul ettiği bu kanaatiyle, Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîlerin benimsemiş oldukları, 'emir ve nehiyeler mevcut deliller istikametinde vücûba, tahrime, mubahlığa veya mekruhluğa delalet eder' şeklindeki görüşlerine de karşı çıkmıştır. İbn Hazm bu husustaki kanaatini örnekler üzerinden şöyle izah eder: "Mesela, 'salât', 'savm', 'küfür' gibi tabirler lügat manalarının dışında, birer ıstılah olarak kullanılmıştır. Allah Teâlâ 'salât' kelimesine lügattaki 'dua' manasından ayrı olarak, nassa istinaden belli hareketlerle yapılan bir ibadet manası kazandırmıştır. 'Sıyâm' kelimesini de 'tutmak' anlamından belli günlerde yemeden içmeden ve cinsi yakınlıktan kaçınmaya, 'küfür' lafzını da 'örtmek' manasından malum niyet ve mahdud sözler manasına dönüştürmüştür. Şayet bu manalara geldiklerine dair elimizde delil olmasaydı, lügatteki manalarına göre hükmedecektik. Mevcut naslar bunları, lügat manalarından çıkartarak ıstılah manalarına kavuşturmuştur." (İbn Hazm, İhkâm, III/4-5)

İbn Hazm, kavli sünnetin her halükarda vücubiyet ve haramlık ifade etmeyeceğini savunanlara karşı ayet ve hadislerden deliller getirdikten sonra (bk. Nûr, 24/63; Buharî, İ'tisâm, 3), Peygamber'in (sas) bazı emirlerinin delille mendupluk ifade etmesinin emirlerinin tamamı için söz konusu olmadığını, bilakis tamamının vücubiyet ifade ettiğini, mendup olanların ise bundan istisna edi-

leceğini ifade etmiştir. Belli bir delile istinaden vücûbiyetten mendubiyete geçmiş olan emirlere muhalefetin bir vaîdi (tehdit ve cezayı) gerektirmeyeceğini, ancak istisnanın dışında kalan genel hükmün yine vücuba delalet etmeye devam ettiğini, dolayısıyla buna aykırı davranmanın azap ve cezayı gerektireceğini belirtmektedir. (İbn Hazm, İhkâm, III/15) Dolayısıyla İbn Hazm, kavli sünnete özel bir mana yüklemekte ve aslen mubahlığın söz konusu olduğunu, ancak bunlardan yapılması vacip olanların emredildiğini, yapılmaması gerekenlerin de nehyedildiğini ifade etmektedir. Onun bu kanaati Zahirîliğin de ortak kanaatidir. Onlar da ancak kavli sünnetin vücubiyet ifade ettiğini, zira dinin tebliğinin ancak sözle (kavli) olduğunu savunurlar. (Ebû Zehra, İbn Hazm, s.300-1)

İbn Hazm'a göre, fiilî sünnet, bir hükmün uygulanması veya bir emrin açıklanması çerçevesinde olmadığı müddetçe daima mendubiyet ifade eder. Çünkü Peygamber'in (sas) yaptığı gibi fiiliyatta bulunmamız bize Kur'an ve sünnette farz kılınmamıştır. Onu sadece örnek almamız mendup kılınmıştır. Allah Teala, "Hakikaten, Allah'ın Resulünde sizler için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı bekleyenler ve Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir nümune vardır." (Ahzâb, 33/21) buyurmuştur ki, bu ayet Peygamber'in (sas) fiillerinin bize farz olduğunu değil, bilakis farz olmadığını gösterir. Çünkü ayette 'leküm fî Rasûlillahî' denilmekte, eğer burada farziyet söz konusu olsaydı bu ifadenin 'aleyküm' şeklinde gelmesi gerekirdi. Dolayısıyla bu ifade mubahlığa delalet etmektedir. (İbn Hazm, İhkâm, II/8-9)

İbn Hazm, Resulüllah'ın fiillerinin sadece mübahlık ifade ettiğini, emirlerine uymanın farz olduğunu "وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ" (O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor) (Necm, 53/3) ayetiyle temellendirmeye çalışır. Ona göre bu ayet, fiile değil emre uymanın gerekli olduğunu gösterir. Çünkü ayet, Allah (cc) katından indirilen vahyin 'nutuk' olduğunu, 'nutuk'un da fiil için değil, emir için kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla Peygamber'in (sas) bütün fiilleri vacip değil, mendup ve mübahtır; ancak emir ile beyan edilen fiiller bunun dışındadır. Emirle belirlenen fiillerin vücub ifade

etmesine “صلوا كما رأيتموني أصلي” (Benim nasıl namaz kıldığımı görüyor-sanız öyle namaz kılın) ve “خذوا عني مناسككم” (Haccın rükünlerini de benden alın) hadislerinden, ibadetlerin Peygamber'den (sas) görüldüğü gibi yapılmasının vacip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bunlar emirle te'yid (beyan) edilmiştir. (İbn Hazm, İhkâm, IV/46)

Bununla birlikte İbn Hazm, fiilî sünnetin sadece Peygamber (sas) için vacip olduğu ve diğer Müslümanları ilgilendirmediği görüşünü reddederken, sadece O'na mahsus fiillerin bulunduğunu da kabul eder. Peygamber'e (sas) mahsus olduğu nalsa açıklanmayan bütün fiil ve davranışlar umumîdir. Bu davranışlara uymak, müminlere sevap kazandırır, ancak yapılmamasında bir günah yoktur. Dolayısıyla O'nun fiillerinden yüz çevirmeksizin yaptıklarını yapmayan ayıplanmaz. Bu kişi iyilik yapmadığı gibi kötülük de yapmış olmaz. Sevap kazanmadığı gibi günaha girmiş de olmaz. Ancak O'na uymak, örnek almak kastıyla yaptıklarından sevap kazanmış olur. Ona göre, Peygamber'in (sas) fiillerini aynen yapmanın farz olduğunu savunanların iddiaları delilden yoksundur. Zira O'nun fiilinin farz olduğuna dair Kur'an'dan ve sünnetten delil bulunmadıkça böyle bir hüküm verilemez. Öyle olsaydı, her Müslümanın O'nun oturduğu evde oturması, yediği şeylerden yemesi, içtiklerinden içmesi, O'nun tuttuğu kadar nafil oruç tutması vb. şeylere uyulması farz olurdu. Bu gün bunların hiçbirisi mümkün değildir. (Özşenel, İbn Hazm'ın Gözüyle Sünnet, s.119)

İbn Hazm, takrîrî sünnetin de mubahlık hükmü taşıdığını söyler ve bunu şöyle izah eder: Peygamber (sas) gördüğü, işittiği veya kendisine ulaştırılan bir şeyi inkar etmez, fakat emir de etmezse, bu onun mubah olduğunu gösterir. Zira Allah Teala, “Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de vasıfları yazılı o ümmî Peygambere tâbi olurlar. O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri mübah, murdar şeyleri ise haram kılar...” (A'râf, 7/157) buyurmak suretiyle, O'nun gördüğü veya işittiği bir münkeri yasaklayacağına işaret etmektedir. Yasaklamadığına göre o münker değildir. Münker olmayınca da mubahtır, mubah da maruftur. (İbn Hazm,

İhkâm, IV/56) Dolayısıyla ona göre, fiilî sünnette olduğu gibi takrirî sünnet de uymayı gerektirmez. Aralarındaki fark ise, fiilî sünnette örnek alma (teessi) bulunduğundan mendupluk, takrirî sünnette ise mubahlık söz konusudur. (Başaran, 1977: s.209)

Sünnetin taksimi ve delil değeri hakkında İbn Hazm'ın öne sürdüğü bu görüşler, her yönüyle Zahirî mantalitenin derin izlerini taşımaktadır. Nasların lafızlarına bağlı kalmanın, lafızdan kastedilen mana ve öz karşısında zorlanmanın belirgin bir şekilde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim onun ayetteki (Necm, 53/3) 'nutuk (يَنْطِقُ)' kelimesinden sadece sözün (kavlin) kastedildiğini, fiil ve takririn buna dahil edilemeyeceğini söylemesi, 'güzel örnek (أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)' (Ahzâb, 33/21) ifadesinden maksadın da sadece örnek almak olduğunu belirtmesi, lafızları hep zahirine göre değerlendirdiğini göstermektedir. Doğrusu Allah'ın (cc) gözetimi ve terbiyesi altında yetişmiş, bütün insanlığa bir rehber ve numune-i imtisal olarak gönderilmiş olan O Yüce Zât'ın sadece sözlerine uymak gerektiğini belirtip, diğer davranışlarına uymanın ise vücutiyetle değil de mendupluk ve mubahlıkla izah edilmesi, meşruluğun ötesinde normal bir mantıkla da kavranması güç bir yaklaşım tarzı olduğunu göstermektedir.

Haberin Çeşitleri ve Fonsiyonu

İbn Hazm, hadislerin sıhhati söz konusu olduğunda çok titiz davranmış ve sahih olarak değerlendirdiği haberleri mütevatir ve âhad olmak üzere ikiye ayırmıştır. Tevâtürden ne anladığından ve nasıl tarif edilmesi gerektiğinden bahsederken şöyle der: "Peygamber'e (sas) varıncaya kadar yeter derecede bir grubun (kâffe) yine o kadar bir insan topluluğundan nakletmiş olduğu haberlerdir." Bu türlü haberlerin kesinlik ifade ettiğini belirttiikten sonra buna şöyle bir açıklama getirir: "Hz. Muhammed (sas)'in getirdiği Kur'an'ı, Peygamber'in (sas) gönderilmesini, namazların ve rekatların sayısını, zekat ahkâmına dair pek çok şeyi ve Kur'an'da beyan edilmemiş olan diğer hususları biz mütevatir haberle biliriz." (İbn Hazm, İhkâm, I/104)

İbn Hazm, haberin tevatür şartını taşıyabilmesi için gerekli olan topluluğun (kâffe) miktarı konusunda kendisinden önceki görüşleri kabul etmediğini ve kesin olarak bir sayı belirlemenin doğru olmadığını belirtmiştir. Ona göre peygamberler dışında hiç kimse yalana karşı korunaklı (masum) değildir. Dolayısıyla mütevatirde esas olan, birbirleriyle karşılaşmadıklarından, hile yapmadıklarından ve haber verdikleri şeyden herhangi bir çıkarları bulunmadığından emin olduğumuz iki veya daha fazla kişinin, uzunca bir hadisi nakledip buna başka bir topluluğun da şahit olduğunu söylemesi haberin doğruluğunu göstermektedir. Bunu işiten kimsenin tasdik edip kesinliği hakkında şüphe etmemesi bir zorunluluktur. (İbn Hazm, İhkâm, I/108-9)

Bundan anlaşılıyor ki, İbn Hazm, tevatür için en az iki kişinin bulunmasını şart koşmaktadır. Ayrıca farklı yerlerden habere müdahil olan bu iki kişinin birbirinden habersiz vermiş oldukları bilginin zaruri ilim ifade ettiğini de söylemektedir. Dolayısıyla tevatür için aradığı şartlar diğer muhaddislerinkinden farklılık arz etmektedir. İbn Hazm her ne kadar yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun (kâffe) olması konusunda diğer alimlerle aynı kanaatte olsa da, bu topluluğun sayısını tahdid ederek en az iki kişi olacağını ifade etmesi bakımından onlardan ayrılmaktadır. Onun tevatürdeki ravi sayısını iki kişi ile tahdid etmesinin bir neticesi olarak rivayet ettiği hadisler içerisinde bu şartlara uygun pek çok mütevatir haber bulmak mümkündür. Nitekim Muhallâ'da 80 kadar mütevatir hadis bulunduğu ve bunların bütün fukaha için bir servet olduğu belirtilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, diğer alimlerce meşhur ve aziz olarak değerlendirilen âhad haberler, İbn Hazm tarafından tevatür olarak kaydedilmiştir. (Başaran, 1977: s.131)

İbn Hazm haber-i vâhidi de şöyle tarif eder: “Âdil bir ravinin yine kendisi gibi âdil bir raviden rivayet ettiği haberdir. ” Eğer bu haber bu şartları taşıyarak Peygamber'e (sas) kadar ulaşırsa, bu ilim ifade eder ve amel etmek gerekir. Ona göre hadisin isnadının her aşamasında ravi sayısının sadece bir kişi olması haberin âhad

olması için yeterlidir. Ravileri sika kimselerden oluşan haberin makbul olduğunu ve bu tür haberlerin ilim ve ameli gerektirdiğini söyler. (İbn Hazm, İhkâm, I/108)

İlim ve ameli gerektirmesi itibariyle mütevatirle haber-i vâhid arasında fazla bir fark görmez. Sıhhati sebebiyle haber-i vâhidin ilimi gerektirdiğini kabul etmekle birlikte, bunun her zaman olmayıp mümkün ve müsait olduğu ölçüde olabileceğini de ifade eder. Ona göre ikisi arasında istidlâl bakımında kuvvet farkı vardır. Özellikle muarızlarına karşı delil getirirken öncelikle mütevatir haberi tercih ettiği, bulamazsa haber-i vâhidle istidlal ettiği görülmektedir. (Başaran, 1977: s.132)

İbn Hazm makbul olan haber-i vâhidin ilim ifade etmesini, sünnetin vahiy kapsamında olduğu ve Allah'ın (cc) koruma vaadi bulunduğu kabulüne dayandırır. Ona göre hem muhafaza vaadi bulunup hem de yalan ve yanılma ihtimalinden söz edilmesi mümkün değildir. Bu hususta haber-i vâhidin zan ifade ettiğini benimseyen diğer sünnî imamların kanaatlerine katılmadığını açıkça ifade eder. O, haber-i vâhidi sadece itikadî konularda değil, amelî konularda da delil olarak kullanabilmek için onun zan değil, kesin ilim ifade etmesinin yani yalan ve yanılma ihtimali bulunmadığının kabul edilmesi gerektiğini vurgular. (İbn Hazm, İhkâm, I/116) Ona göre, makbul bir haber-i vâhid hem Kur'an'a ilave hüküm getirebilir, hem de onu neshedebilir. Esasen Kur'an'da bulunmayan pek çok hüküm bu tür makbul hadislerle belirlenmiş ve Kur'an'a ilave hükümler getirmiştir. Haber-i vâhidi dinde delil kabul edip de bu hususlarda tevatür şartı aramak doğru değildir. (İbn Hazm, İhkâm, I/111)

İbn Hazm, hadisleri mütevatir ve âhâd olarak ikiye ayırıp âdil ve sika ravilerin haberlerinin makbul olduğunu ve her halükarda ilimi gerektirdiğini ifade etmesinin yanında, makbul olmayan, merdûd haberler, şartları ve keyfiyeti hakkında da kanaatlerini beyan etmiştir. Buna göre ravilerden birinin sika özelliğini taşımamış olarak veya rivayet zincirinde herhangi bir sebeple inkıtan vuku bulmasıyla Peygamber'e (sas) isnad edilen haberin merdûd

olacağını açıkça ifade eder. Bu sebeple isnadında sahabenin düşürülmesiyle oluşan mürsel haberi, senedin herhangi bir yerindeki ravinin açıktan düşürülmeye ortaya çıkan munkatı' haberleri ve bir de ravinin kusurunun gizlenmesi veya gizlice düşürülmesiyle oluşan müdelles haberleri reddeder. Bununla birlikte ma'lûl, muztarib ve maklub haberler de ona göre merdûd hadisler arasında yer alır. Öyle anlaşılıyor ki, haberin makbul olmasına dair esas aldığı düşüncede de belirleyici olan yine zahire göre hüküm vermek ve senette zahirî ittisali aramak olmuştur. Ona göre metnin sıhhati senede bağlıdır. Senette aradığı vasıfları taşımayan raviler ile çok hata yapan, dikkatsiz davranan, hali meçhul olan, hafızası bozuk ve telkine açık olan ravilerin rivayetleri makbul değildir. (Başaran, 1977: s.229)

Hadis Kaynaklarına Bakışı

İbn Hazm, kendi dönemine kadar telif edilmiş hadis kaynaklarının büyük bir kısmını tedkik etmiş ve eserlerini telif esnasında onlardan faydalanmıştır. Meşhur Kütübü Sitte müelliflerinden Buhârî ve Müslim'in Sahîhân'ını, bütün hadisçilerin kabul ettiği gibi, Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kitap olarak kabul etmiştir. Eserlerinde Sahîhân'dan pek çok hadis nakletmiştir. Nitekim Muhallâ adlı eserinde tekrarlar dahil Buhârî'den 500, Müslim'den de 800 kadar hadis rivayet etmiştir. (Başaran, 1988: s.9) İbn Hazm naklettiği bu hadislerin birçoğunun sahih yahut senedinin sağlam olduğunu açıkça belirtmiştir. Mesela Buhârî'den naklettiği bir hadisin senedi hakkında "gün gibi aşikâr bir isnad" demiş, bir başkası için de inci gibi isnadının bulunduğunu söylemiştir. Müslim'den rivayet ettiği bir haber hakkında ise "bu son derece sağlam bir haberdir" derken, bir başka haberin isnadı için de "eşi bulunmaz bir sened" diyerek takdirlerini beyan etmiştir.(bk.İbn Hazm, Muhallâ, VII/211; VIII/492; IX/217,722)

Buhârî ve Müslim, onun için o derece itibarlıdır ki, cerh ve ta'dîl hususunda onların hükümlerine itimat etmiş, birçok raviyi onlar kendisinden hadis aldı diye sika kabul etmiş ve yine birçok raviyi de onlar tenkit etti diye cerhetmiştir. İbn Hazm, ravilerin

güvenirliğini tespitte onları nasıl delil almışsa, cerhederken de onların görüşlerine müracaat etmiştir. Eserlerinde bu hususta pek çok örnek mevcuttur. (bk.İbn Hazm, Muhallâ, VI/20; VIII/25; IX/531; XI/78)

İbn Hazm, sünenler içerisinde Ebû Dâvud ve Nesaî'nin eserlerini de sahih kitaplar arasında saymış ve onlardan da pek çok hadis alıp delil olarak kullanmıştır. Muhallâ'sında Ebû Dâvud'un süneninden yaklaşık 400, Nesaî'nin süneninden de 500 kadar hadis rivayet etmiştir. Bu eserleri güvenilir saymakla kalmamış, aynı zamanda hadislerin veya ravilerin güvenilir olup olmadıkları hususunda bu müelliflerin görüşlerine de müracaat etmiştir. Mesela, namazda başkasının anlayacağı kadar işaret yapmanın, namazın iadesini gerektireceğine dair hadisi (Ebû Dâvud, Salât 176) tenkit ederken, "bu hadisin hatalı rivayet edildiğini Ebû Dâvud da söylemiştir" diye açıklama yapmış, ravilerle ilgili kanaatlerini de yer yer mesnet kabul etmiştir. (Başaran, 1988: s.10) İbn Hazm, Tirmizî ve İbn Mâce'nin eserlerini, o dönemde Endülüs'e ulaşmadığı için onları görmemiş, hatta varlığından bile haberdar olmamıştır.

İbn Hazm'ın eserleri incelendiğinde, her ne kadar Kütübü Sitte müelliflerinin eserlerini takdirle yâd ettiği görülse de, kendi kaidelerine ve anlayışına uymayan bir hadis olduğunda, hangi eserden alınmış olursa olsun çeşitli vesilelerle merdûd saymaktan ve tenkit etmekten çekinmemiştir. Dolayısıyla ona göre, hadis kitapları içerisinde Buharî ve Müslim'in eserlerini en sahih kaynaklar olarak görmesine rağmen, Buharî'nin muallâk hadislerini inkıta' gerekçesiyle, bazı hadislerini de illetli olduğu veya ravilerini zayıf bulduğu için tenkit etmiştir. Aynı şekilde Müslim'in bazı hadislerini de ya senedi ve metni itibariyle yahut isnadında zayıf bir ravi bulunması yahut da isnadındaki bir kopukluk (inkıta') sebebiyle zayıf saymıştır. (bk.Başaran, 1988: s.10-15)

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, bu tenkitlerinde İbn Hazm, kendi mezhebine veya içtihadına ters düşen sahih hadisleri çeşitli bahanelerle reddederken, kendi görüşünü destekleyen hadisleri ise sahih gösterme eğilimi içerisinde olmuştur. Her ne kadar

kendisi “zayıf hadisi görüşümüze uyunca delil getirmekten, görüşümüze uymadığında reddetmekten Allah (cc) bizi korusun!” (İbn Hazm, Muhallâ, VI/183) demiş ise de bu hatadan kendisini o da kurtaramamıştır.

Sonuç

İbn Hazm'ın hadis ilmine dair kanaatleri, bir makalenin hacmine sığmayacak kadar geniş ve kompleks bir muhtevaya sahiptir. Bununla birlikte onun düşünce örgüsünü teşkil eden ana eksenle hadisin kayda değer bir önemi haiz olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle zahirî düşünceye katılmayan âlimlerden farklı olarak benimsemiş olduğu bazı kanaatleri dikkat çekicidir. Bunlar arasında sünneti/sahih hadisi de tıpkı Kur'an gibi vahy-i mervî kapsamında değerlendirmesi, haberi-i vâhidle mütevatir arasında bir ayırım gözetmemiş olması, aksine bir delil olmadıkça fiilî sünneti farzîyet olarak değil, sadece örnek alma kabilinden mendubiyet ve mubahâta hasretmesi, kütübü sitte müelliflerinin eserlerinde geçen kimi hadisleri kendi kanaatine ve usûlüne uymadığı gerekçesiyle eleştiri konusu yapması dikkat çeken hususlardandır. Bununla birlikte İbn Hazm'ın ortaya koyduğu alim profili, İslam medeniyetinin düşünce zenginliğine katkı sağlamış, naslara ve nasların zahirine mantık sınırlarını da zorlayarak yapmış olduğu vurgular sayesinde farklı bir düşünce çizgisini gün yüzüne çıkarmıştır.

Kaynakça

Başaran, Selman, *İbn Hazm ve Hadisteki Metodu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1977.

_____, “İbn Hazm'ın Kütüb-i Sitte'ye Bakışı”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.6, 1988.

Ebû Zehra, Muhammed, *İbn Hazm (Hayâtuhû ve eseruhû ve fıkhuhû)*, Kahire, 1953

İbn Hazm, Ebû Muhammed, *el-Muhallâ*, Mısır, 1967.

_____, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Mısır, 1345-1347.

Osman GÜNER

Özşenel, Mehmet, "İbn Hazm'ın Gözüyle Sünnet", Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, s.6/2002.

Ünal, İsmail Hakkı, "İbn Hazm", DİA, C.XX, İstanbul, 1999.

Yavuz, Yusuf Şevki, "İbn Hazm'ın İtikadî Görüşleri", <http://yusufsevkiyavuz.com/?p=68>

Hadith Within Intellectual System of Ibn Hazm

Citation/©: Güner, Osman, (2009). Hadith Within Intellectual System of Ibn Hazm, MİLEL VE NİHAL, 6 (3), 11-26.

Abstract: Hadith has a special place within the systematic organization of İbn Hazm concerning the question religious truth. From this perspective, he has some opinions which differs significantly from the majority of Islamic scholars who deny theoretically Zahirite legal system.

Key Words: Ibn Hazm, hadith, Zahirite teaching, narrated revelation, singly narrated speech, commonly narrated speech.

